

І.Й. МАЛИЙ, д.е.н., професор,

Київський національний економічний університет ім. Вадима Гетьмана

СУЧАСНА ЕКОНОМІЧНА КРИЗА ЯК ОЗНАКА ПРОЯВУ ІНСТИТУЦІЙНОЇ КРИЗИ.

Ніхто не зможе заперечити, як це засвідчує тисячолітній історичний досвід багатьох країн, що цивілізаційний розвиток характеризується постійним протистоянням між устремлінням людства до пізнання сутності своєї самотності та створення законів свого співіснування в контексті гармонізації з зовнішнім середовищем, тоді як реальна практика, як результат означеного устремління людей, завжди випереджуючи час, вносить свої корективи в уявлення людей, тим самим й відбувається суспільний прогрес, а можливо й суспільний регрес. Подолання теології та формування перших наукових поглядів на взаємодію людини та природи, виникнення економічної науки в частині вчення про джерела багатства, в усвідомленні людиною свободи, ролі своєї праці та раціональності (бережливості) радикальним чином вплинули на революційний розвиток економічних інститутів, перетворення їх в вирішальний чинник прогресу суспільства. Починаючи з ХУІІ століття поряд інститутами держави та сім'ї, набували свого становлення та розвитку економічні інститути ринку. Значимо, що формування такого інституту, як економічна наука, супроводжується запеклими суперечками економістів щодо об'єктивності оцінки економіки та рецептів її регулювання. Це можна пояснити тим, що „економічна наука займає специфічне й унікальне становище в сфері як чистого знання, так і практичного використання знання, тому що її специфічні теорії недоступні до будь-якої верифікації або фальсифікації”.¹ Діалектика взаємодії інститутів ринку та держави перетворюється в основний предмет наукових дискусій суспільної думки, стає визначальним об'єктом економічної політики держави.

Кожний раз, коли настають в суспільстві ті чи інші види криз, на порядок денний постає питання достовірності та практичної значимості економічних доктрин, що домінували в економічній науці на цей час. Історія економічної думки й економічної історії є тому підтвердженням, чим ми і скористаємося в нашій по-

¹ Мизес, Людвиг фон Человеческая деятельность: тракт по экономической теории / пер. с 3-го испр. англ. изд. А.В.Куряева. – Челябинск: Социум, 2005. – 878с (с.809)

дальшій аргументації тези про те, що з кожним історичним етапом² цивілізаційного поступу, виникають нові теорії пояснення закономірностей економічного розвитку та його регулювання. Незважаючи на їх визнання науковою³ й політичною елітою, об'єктивний розвиток економіки залишається не тільки не прогнозованим, а й навіть нерегульованим в короткостроговому періоді.

За останні півстоліття процес поглиблення глобалізації супроводжувався хвижацьким характером перерозподілу та використання розвиненими країнами ресурсів з країн, що розвиваються, та „постсоціалістичних країн”. Це була ера шаленого, легкого (розподільчого та перерозподільчого) збагачення та нагромадження капіталу в глобальному масштабі, нерівномірність якого й призводила до різного роду локальних фінансових криз (Азійська та Російська фінансові кризи), до загострення політичного та військового протистояння в боротьбі за контроль над енергетичними ресурсами. Сьогоднішня світова фінансова та економічна криза є лише першою ознакою системної кризи, в якій на перше місце висувається роль державних інститутів по регулюванню економікою, результативність яких різко знижується у зв'язку з „виродженням” суспільної функції самих інститутів та обмеженістю їх впливу на національну економіку внаслідок відкритості економіки та її контролю з боку міжнародних

² Кожна галузь суспільних наук та й навіть природничих наук висунула й обґрунтувала свою класифікацію етапів еволюції суспільства, цивілізації та всесвіту. Не заперечуючи їх, ми звертаємо увагу на те, що сьогоднішні наукові досягнення в сфері пізнання глибинних сутностей існування мікро- та макросвіту, енергетичного синтезу природи, є новими чинниками, які необхідно враховувати при дослідженні проблем адекватності співвідносності науки і реального буття.

³ Якщо проаналізувати всі праці всіх Нобелівських лауреатів з точки зору їх узагальнення задля вироблення найбільш адекватного механізму регулювання сучасної економіки, то ми не отримаємо цілісної картини не тільки економічної системи, а й інструментів та методів її регулювання.

фінансових організацій та олігархічних угруповань. В результаті перерозподілу ресурсів та капіталів збільшився розрив між бідними та багатими як в межах національної економіки більшості країн так і між країнами (північчю та півднем), що й призвели до порушення рівноваги між попитом та пропозицією в глобальному масштабі, до перших ознак світової фінансової кризи, пік якої може затягнутись на десятиліття. Справа в тому, що сьогодні інструментів для регулювання її просто не існує, а ті потуги щодо державної підтримки збанкрутілих банків та різного роду фінансових посередників, вони лише відтягують частково наступаючий світовий економічний колапс. Ейфорія перерозподілу світового багатства між основними міжнародними гравцями, мається на увазі розвинутими країнами та такими країнами, як Росія, Китай, Індія відволікла світову наукову думку від аналізу базових інститутів функціонування суспільства (власності, держави, права, демократії і т.д), що й відволікло світову наукову громадськість від дослідження не стільки економічних чинників кризи, скільки інституційних в частині співіснування держави та міжнародних економічних та політичних інститутів, інституту демократії, який також перероджується в частині впливу населення на поведінку уряду у зв'язку з інформаційною експансією та маніпуляцією думкою окремих громадян.

Можна погодитись з Дж.Соросом, фінансова криза зумовлена зне зовнішніми, а внутрішніми чинниками, породженням протиріч самої системи. нездатної до саморегулювання як з боку ринкових інститутів, так і з боку державних інститутів. По-перше, еволюційно відбулось переродження самих банків, які перетворилися в казино і почали виконувати свою первинну функцію – функцію лихваря. По-друге, небанківські фінансові посередники вислизнули з під контролю держави і в умовах фінансової глобальної лібералізації почали функціонувати за принципами відокремлених мережевих структур, акумулюючи вільні фінансові ресурси та продукуючи їх масштаби через систему спекулятивних операцій у відриві від реального сектору економіки. По-третє, самі політики визнали хибною гіпотезу про майже абсолютну ефективність ринку. Вони припустили, що фінансовий ринок здатний до відповідної оцінки майна чи цінних паперів. Абсурдна віра в ідею абсолютної ефективності ринку свідчить про занепад економічної науки у своїх засадних постулатах функціонування еко-

номіки, про які наголошували ще такі класики політичної економії, як А.Сміт, Д.Рікардо, Дж.Ст. Міль, К.Маркс та ін. По четверте, досить сумнівною є теорія ролі боргу в економіці та формуванні боргової моралі у існуванні людини. Взагалі борг як явище, за останні півстоліття перетворився вже в специфічний економічний інститут, як об'єктивне явище, що не піддається переосмисленню. На наш погляд, політика внутрішніх чи зовнішніх боргу як окремого домашнього господарства, так і держави є лише фактом відстрочення кризи. Коли борг був гріхом. Інститути ощадливості та бережливості, на базі яких виник західно-європейський капіталізм, сьогодні повністю занепали, тому й сама економічна природа капіталізму перебуває в стані свого заперечення.

Ствердження серед науковців пострадянських країн парадигми неоінституціоналізму, про що свідчить масштабність та регулярність наукових конференцій а також обсяги наукових публікацій з означеної проблематики, є наочним прикладом актуальності та значимості інституційної теорії в пізнанні особливостей розвитку сьогодення. Сучасна економічна криза ще раз підтвердила суперечливість та складність суспільного розвитку, в якому тісно переплелися економічні, політичні, культурні, ментальні та історичні чинники та проблеми, дія яких неоднозначно та суперечливо визначає тенденції економічного розвитку. Це означає, що для того щоб досягти достовірного відображення в науковій інтерпретації реальних суспільних процесів, необхідно застосовувати екуменічний, розумій міждисциплінарний, підхід.⁴

Для пострадянських країн роль інститутів в розвитку суспільства є як вихідним так і засадним началом. Суть в тому, що ствердженню в економіці ринкових принципів передували процеси реформування політичних, правових та економічних інститутів. Тобто, щоб відбувся перехід від державної до приватної власності, необхідні були правові рішення на рівні вищого законодавчого органу країни. В Україні такими були закон про приватну власність та Програма приватизації. Компаративний історико-логічний аналіз розвитку економічних, правових та політичних інститутів в

⁴ Більш детально про екуменічний підхід див.: Малий І.Й., Диба М.І., Галабурда М.К. Держава і ринок: філософія взаємодії: Монографія / За заг. Та наук. ред. д-ра екон.наук, проф. І.Й.малого.- К.: КНЕУ, 2005. – 358 с.

країнах Західної Європи засвідчує зовсім протилежну субординаційну логіку виникнення відповідних інститутів. Так, зокрема, у Великобританії, як найбільш розвиненій країні капіталістичного підприємництва, спочатку зароджувалися і стверджувалися економічні інститути (приватні ремесла, цехи та окремі невеликі підприємства), які лише пізніше, з плином значного часу, оформлялися в правових нормах. Означена історична тенденція інституційного формотворення дозволила А.Сміту, Д.Рікардо, Дж.Ст.Міллю, К.Марксу та інших зробити висновок про економічні організації, як засадні інститути функціонування суспільства, тоді як політичні та правові інститути є похідними. Таким чином, можна припустити, що формування інституційної архітектури в країнах Заходу набуло форм еволюційності, поступовості та об'єктивності. Звичайно, це не означає, що політичні інститути, зокрема держава, не виконували своєї конструктивної мобілізуючої ролі. Капіталізм на заході ствердився як результат довготривалого протистояння церкви та влади, тоді як в країнах православної віри, церква „перетворилась в інститут, який цілковито і повністю був підпорядкований державі”.⁵

Без усвідомлення свого минулого, особливо в частині логіки формування субординації економічних та політичних інститутів, неможливо виявити першопричину невдач ринкового реформування економіки.

Загострення міжкраїнової конкурентної боротьби на світовому ринку актуалізує теоретичні розробки проблем функціонування національної економіки як суб'єкта міжнародних економічних, політичних, соціо-гуманітарних відносин. Важливо звернути увагу на зміну пріоритетів та цільових установок в розвитку цивілізації за останні 500 років на європейському континенті. Якщо в період первісного нагромадження капіталу внутрішній розвиток економіки країни (Англія 18-19 століття) став вирішальним чинником експорту товарів кінцевого споживання за межі країни, тим самим сприяв зародженню світової торгівлі, то сьогодні, не тільки світова торгівля, а взагалі світове середовище перетворилося у вирішальний чинник розвитку кожної країни.

⁵ Постсоветский институционализм- 2006: Власть и бизнес. Монография / Под ред. Р.М. Нуреева. Ростов-на -Д.: Наука-Пресс, 2006, 512 с. (с.250)

На наш погляд, парадокс синхронізації економічної теорії та реального розвитку економіки в тому, що сучасна економічна політика в окремих країнах починає конструюватись на макроекономічних висновках, які спершу відображали наслідки, застереження щодо розвитку окремих явищ, а не відправний, засадний принцип. Наприклад, ще сьогодні не припиняється дискусія стосовно впливу темпів інфляції на ефективність використання всіх видів ресурсів та зростання добробуту населення. Висновок П.Самюельсона⁶ про те, що інфляція, яка є збалансованою і передбачливою, не впливає на реальний обсяг виробництва, на ефективність або розподіл доходів сьогодні є недостатньою, а точніше шкідливою для пояснення сучасних кризових явищ. П.Самюельсон припускав можливість інфляції як природного явища лише в окремих межах і за умов відповідних застережень. Сьогодні означену тезу використовують як відправну точку, перетворивши інфляцію в самий активний інструмент вирішення низки економічних проблем, особливо перерозподілу доходів в короткостроковому періоді. Механізм інфляції (грошової міжнародної експансії) використовується задля перерозподілу не тільки ВВП, а взагалі всіх елементів багатства між країнами та окремими прошарками населення.

Статья поступила в редакцию 30.08.2009

⁶ Самюельсон П., Нордхауз В. Макроекономіка.- К.: Основи, 1995, с.357.

